

جوهره‌ی تمہید

مهدی اسماعیلی صدرآبادی
سارا حیدری

سرشناسه	: معرفت، محمدهادی، ۱۳۰۹ - ۱۳۸۵
عنوان و نام پدیدآور	: Marefat, Muhammed Hadi
عنوان و نام پدیدآور	: التمهید فی علوم القرآن. فارسی. برگزیده علوم قرآنی. برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: جوهره‌ی تمہید/ نویسندهان [صحیح: تلخیص] مهدی اسمعیلی صدرآبادی، سارا حیدری.
مشخصات نشر	: تهران، کلک مشاطه، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۰ ص: جدول.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۰۲۷-۱-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر خلاصه کتاب "علوم قرآنی" اثر محمدهادی معرفت است، که توسط مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید در سال ۱۳۷۸ منتشر شده و کتاب حاضر، خلاصه کتاب دیگری از مؤلف با عنوان "التمہید فی علوم القرآن" به زبان عربی است.
موضوع	: قرآن - علوم قرآنی
موضوع	: Qur'an - Qur'anic sciences
شناسه افزوده	: اسماعیلی صدرآبادی، مهدی، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	: حیدری، سارا، ۱۳۶۶-
شناسه افزوده	: Heidari, Sara
رده بندی کنگره	: BP ۶۹/۵
رده بندی دیوبی	: ۲۹۷/۱۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۷۶۴۱۵

نویسندهان: مهدی اسماعیلی صدرآبادی، سارا حیدری

عنوان: جوهره‌ی تمہید

طراح جلد: محمدحسین عبدالغفوری

صفحه آرا: سیده طیبه حسینی

• چاپ اول: تابستان ۱۳۹۸ • تیراز: ۱۰۰۰ جلد • تعداد صفحات: ۲۱۰ صفحه • قطع: وزیری

• قیمت: ۵۴۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر برای مولفین محفوظ است.

تلفن درخواست کتاب: ۰۹۱۹۴۵۹۲۹۱۰

فهرست مطالب

۸ مقدمه

فصل اول: پدیده وحی

۹	وحي
۹	وحي در لغت
۹	وحي در قرآن
۱۵	تفاوت وحي و الهام
۱۵	اقسام وحي رسالى
۱۶	امكان وحي
۱۶	دو اشتباه روش فکران
۱۶	روحانیت انسان
۱۷	كيفیت نزول وحي
۱۷	مقدمه‌ای با دو پرسش جهت دفع شببه
۲۲	كتاب وحي
۲۴	شیوه کتابت در عهد رسالت
۲۵	زبان وحي
۲۶	تقسیم بندی زبان وحي به چهار بخش
۲۸	وحیانی بودن ساختار قرآن
۳۰	ساختار قرآن گفتاری است یا نوشتاری؟

فصل دوم: نزول قرآن

۳۱	آغاز نزول
۳۲	سه سال تأخیر نزول

۳۲	مدت نزول.....
۳۷	اولین آيه و سوره.....
۳۸	آخرین آيه و سوره.....
۳۹	سوره‌های مکی و مدنی و فواید شناخت آن‌ها.....
۴۱	معیار و ملاک تشخیص سوره‌های مکی و مدنی.....
۴۲	خصوصیات دیگری برای شناخت سوره‌های مکی و مدنی.....
۴۲	شبهات وارد درباره مکی و مدنی بودن سوره‌ها.....
۴۴	ترتیب نزول.....
۴۵	سوره‌های مورد اختلاف.....
۴۷	آیات استثنای.....
۴۸	اسباب نزول.....
۴۹	سبب نزول یا شان نزول.....
۴۹	تنزیل و تأویل.....
۵۰	استفاده فقهی از شان نزول و تنزیل و تأویل.....
۵۱	راه یافتن به اسباب نزول.....
۵۳	حضور ناقل سبب.....
۵۳	اسامی و اوصاف قرآن.....
۵۶	اشتقاق واژه قرآن.....
۵۶	مفهوم سوره و آیه.....
۵۷	اسامی سوره‌ها.....
۵۸	تعدد نام برخی سوره‌ها.....
۵۹	نام‌های متعدد سوره‌ها.....
۵۹	إعراب نام سوره‌ها.....
۶۰	عدد سوره‌ها و آیات قرآن.....

فصل سوم: جمع و تأليف قرآن

۶۲	وصف مصحف على عليه السلام.....
۶۲	سرانجام مصحف على عليه السلام.....
۶۳	جمع زید بن ثابت.....
۶۳	روش زید در جمع قرآن.....
۶۴	مصاحف صحابه(مصاحف معروف).....

۶۴	مصحف ابن مسعود و ویژگی آن
۶۶	مصحف آئی بن کعب و ویژگی آن
۶۶	مصاحف غیر معروف
۶۸	یکسان شدن مصاحف
۶۹	اختلاف مصحف‌ها
۶۹	ورود حذیفه به مدینه
۶۹	یکسان سازی مصاحف
۷۰	موضع صحابه درباره یکسان شدن مصحف‌ها
۷۰	موضع امامان در حفظ مصحف مرسوم
۷۱	سال آغاز یکسان شدن مصحف‌ها
۷۲	مراحل انجام برنامه
۷۴	تعداد مصحف‌های عثمانی
۷۵	مشخصات کلی مصحف‌های عثمانی
۸۰	دیدگاهی غلوّ آمیز
۸۶	پیدایش خط عربی
۸۶	اول کسی که نقطه را در مصحف به کار برد
۸۷	شکل حرکات و نشانه‌گذاری
۸۸	آخرین تغییرات تکمیلی
۸۸	مراحل تکاملی قرآن
۸۹	چاپ مصحف‌ها

فصل چهارم: قراء و قرائات سبع

۹۲	قرائت
۹۲	عوامل اختلاف قرائات
۹۳	برخی از مهم‌ترین عوامل اختلاف مصاحف.
۹۳	۱- ابتدایی بودن خط
۹۴	۲- بی‌نقطه بودن حروف
۹۴	۳- خالی بودن از علائم و حرکات
۹۵	۴- نبودن الف در کلمات
۹۵	قراء سبعه و روایان آن‌ها
۹۶	قراء عشره

۹۶	قراء اربعه عشر
۹۶	تواتر قرائات سبع
۹۷	اصطلاح تواتر
۹۷	شرایط حدیث متواتر
۹۸	سندهای تشریفاتی
۹۸	اخبار آحاد
۹۹	مخالفت بزرگان با قراء
۱۰۱	حدیث احرف سبعه
۱۰۲	چند نمونه از روایات اهل بیت
۱۰۳	روایات اهل سنت
۱۰۷	عقاید مختلف در مورد احادیث دسته دوم
۱۰۹	حدیث سبعه احرف در رابطه با قرائات سبع
۱۱۰	خلاصه بحث
۱۱۱	ضابطه تشخیص قرائت صحیح
۱۱۲	ضابطه مورد قبول
۱۱۲	سخنانی از اهل بیت(ع) درباره قرائت قرآن
۱۱۴	تدوین قرائت‌های معروف
۱۱۷	انحصر قرائت‌ها به هفت قرائت
۱۱۹	اعتراض به موضع ابن مجاهد
۱۲۲	ویژگی قرائت حفص
۱۲۵	آیا حفص مخالفتی با عاصم دارد؟
۱۲۶	رابطه ناگسستنی شیعه با قرآن
۱۲۷	حجیت قرائات سبع

فصل پنجم: نسخ قرآن

۱۲۹	حقیقت نسخ
۱۳۰	انواع متصور نسخ در قرآن

فصل ششم: محکم و متشابه

۱۳۳	متشابهات در قرآن
۱۳۳	احکام و تشابه

۱۳۴	معانی تشابه در قرآن
۱۳۵	تفسیر و تأویل
۱۳۶	تشابه شائني (نوعي)
۱۳۶	تشابه اصلی و عرضی
۱۳۸	تشابه در تفسیر دیگران
۱۳۹	دو فرضیه غریب
۱۳۹	دو اشتباه این گفتار
۱۴۰	چرا در قرآن تشابه وجود دارد؟
۱۴۱	تأویل مشابهات را چه کسی می داند؟
۱۴۳	نمونههایی از آیات مشابهه
۱۴۳	صفات جمال و جلال
۱۴۴	نفی تحیّز
۱۴۵	توضیحاتی درباره برخی واژههای به کار رفته در این قبیل آیات
۱۴۸	افعال اختیاری
۱۴۹	اصلال یا خذلان
۱۵۰	ختم و طبع
۱۵۰	لغات غریبه
۱۵۱	لغات قبایل
۱۵۱	واژه های غیرعربی
۱۵۱	کتب در این زمینه
۱۵۲	حروف مقطعه
۱۵۳	نظریه های مختلف درباره حروف مقطعه
۱۵۴	استفاده از رایانه درباره حروف مقطعه

فصل هفتم: اعجاز قرآن

۱۵۵	پیشینه بحث اعجاز
۱۵۶	معجزه یک ضرورت دفاعی
۱۵۹	تشخیص اعجاز
۱۵۹	وجوه اعجاز قرآن
۱۶۰	تحدی قرآن
۱۶۵	مراحل تحدی

۱۶۶	دامنه تحدى
۱۶۶	تحدى در برتری سخن
۱۶۷	بعاد اعجاز
۱۶۷	اعجاز بیانی قرآن در پنج بخش
۱۶۷	الف- گزینش کلمات
۱۶۹	ب- سبک و شیوه بیان
۱۶۹	ج- نظم‌آهنگ قرآن
۱۷۳	نظم‌آهنگ درونی قرآن
۱۷۴	خواندن قرآن با آواز خوش
۱۷۵	د- وحدت موضوعی یا تناسب معنوی آیات
۱۷۶	علت اختلاف عدد در آیات سوره ها
۱۷۷	نکته ها و ظرافت ها
۱۷۸	۲- اعجاز علمی
۱۸۰	نمونه‌هایی از اشارات علمی
۱۸۰	رتق و فتق آسمان‌ها و زمین
۱۸۱	نقش کوه‌ها در استواری زمین
۱۸۲	دشواری تنفس با افزایش ارتفاع
۱۸۳	آب منشأ حیات
۱۸۴	پوشش هوایی حافظ زمین
۱۸۴	۳- اعجاز تشریعی
۱۸۴	معارف و احکام
۱۸۵	صفات جمال و جلال الهی
۱۸۵	قداست مقام انبیا
۱۸۶	جامعیت احکام اسلامی

فصل هشتم: مصونیت قرآن از تحریف

۱۸۷	تحریف در لغت
۱۸۸	تحریف در اصطلاح
۱۸۹	دلایل نفی تحریف
۱۸۹	۱- گواهی تاریخ

۱۹۰	ضرورت تواتر قرآن
۱۹۱	مسئله اعجاز قرآن
۱۹۱	ضمانت الهی
۱۹۲	عرضه روایات بر قرآن
۱۹۲	نصوص اهل بیت
۱۹۳	نظر علمای بزرگ شیعه
۱۹۴	رد اتهام
۱۹۵	منشأ قول به تحریف
۱۹۵	روایات اهل سنت
۱۹۷	فاجعه کتاب الفرقان
۱۹۸	روایات امامیّه
۲۰۳	گزارشی از کتاب «فصل الخطاب»
۲۰۵	قسمت
۲۰۵	ناسخ و منسوخ
۲۰۵	اعجاز قرآن
۲۰۶	تحریف ناپذیری قرآن
۲۰۶	وحی الهی
۲۰۷	سوره های مکی و مدنی
۲۰۸	جمع و تدوین قرآن
۲۰۸	قرائت قرآن
۲۰۹	منبع شناسی
۲۰۹	محکم و متشابه
۲۰۹	نزول قرآن
۲۱۰	پاسخنامه

مقدمه

معمولًاً خلاصه نویسی با دو هدف صرفه جویی در زمان مطالعه و درک پیام‌های اصلی یک سرفصل یا در حالت کلی جهت تسهیل در مطالعه هر مطلبی صورت می‌گیرد. اهمیت این مطلب زمانی به چشم می‌خورد که فردی بخواهد در آزمونی شبیه به کنکور که با حجم انبوهی از منابع و کتب و بعضًا از نویسنندگان متفاوت مواجه است شرکت نماید و فرصت محدودی را در اختیار داشته باشد. در این شرایط جهت جلوگیری از آشتفتگی ذهنی و سردرگمی ناشی از این امر توصیه به استفاده از منابع خلاصه و مختصر می‌شود. در کتب خلاصه‌ی مکین مطالب غیر ضروری حذف و سایر مطالب در قالب طبقه‌بندي موضوعی و به شکلی منسجم که قابلیت تطبیق با ساختار کتاب اصلی را دارد است ارائه گردیده است. در تمام فرآیند تلخیص یک اثر توسط این مرکز سعی شده خطوط اصلی مراد و محتوای مورد نظر مولف در اثر حفظ شود. امروزه روش تلخیص مطالب به یکی از پرطرفدارترین روش‌های مطالعاتی تبدیل شده است که ضمن کاستن از حجم مورد مطالعه در یک موضوع که توأم با انتقال فوری پیام می‌باشد، منجر به افزایش خوانایی و ارتقای کیفیت مطالعه می‌شود تا رضایت خواننده جلب و انتظار وی محقق گردد. در سراسر دنیا علاوه بر فوایدی که برای دیگران دارد مروء نویسی به عنوان یک مهارت تلقی می‌شود. در این کتاب نیز با این رویکرد تلاش شده که علاوه بر کاستن از حجم مطالب ضمن حفظ پیام مورد نظر مولف، تست‌هایی که طی ساله هشت ساله مورد نظر طراحان قرار گرفته به همراه پاسخنامه آن جهت ارائه دید لازم به خوانندگان عرضه گردد تا علاوه بر معطوف نمودن توجهشان به موضوعات کلیدی، داوطلبان را در راستای تامین انتظاراتشان همراهی نماید تا بدین طریق مسیر را جهت موفقیت داوطلبان تسهیل سازد.

در پایان ضمن قدردانی از همه کسانی که در تلخیص این اثر مجموعه ما را یاری نمودند، از خداوند متعال برای آنان توفیق روزافزون را خواستاریم و از تمامی داوطلبان خواهشمندیم با ارائه نظرات و ارسال پیشنهادات خود به آدرس الکترونیکی mm.makin97@gmail.com ما را در راستای کیفیتبخشی و افزایش غنای این مجموعه یاری رسانند.

مهردی اسماعیلی صدرآبادی
تابستان ۱۳۹۸

فصل اول: پدیده وحی

وحی

علت اهمیت بحث درباره وحی ← پایه شناخت کلام خداوند است.

وحی همان سروش غیبی است که از جانب ملکوت اعلیٰ به جهان ماده فرود آمده است. «وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلٌ رَبِّ
الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيًّا مُّبِينٍ»؛ «ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى
إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ
الْحِكْمَةِ». خداوند از زبان پیامبر(ص) نقل می کند: «... وَ أُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ
بَلَغَ». اساسی ترین بحث در زمینه مسائل قرآنی ← وحی^۱

وحی در لغت

معانی مختلف وحی: اشارت، کتابت، نوشته، رساله، پیام، سخن پوشیده، اعلام در خفا، شتاب و عجله و
هر چه از کلام یا نوشته یا پیغام یا اشاره که به دیگری به دور از توجه دیگران القا و تفهیم شود.
راغب اصفهانی: «أصل الوحي الإشارة السريعة»^۲.

وحی در قرآن

۱- اشاره پنهانی: همان معنای لغوی ← درباره زکریا(ع): «فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ
سَبَّحُوا بُكْرَةً وَ عَشِيًّا».

۱ درباره شناخت وحی، چگونگی برقراری ارتباط بین ملا اعلیٰ و ماده سُفلی و این که آیا میان دو جهان ماده و
مافرق ماده، امکان برقراری ارتباط هست؟
۲ پیامی پنهانی که اشارت گونه و با سرعت انجام گیرد.

۲- هدایت غریزی: رهنمودهای طبیعی که در نهاد تمام موجودات به ودیعت نهاده شده است و هر موجودی به طور غریزی راه تداوم حیات خود را می‌داند. «وَأَوْحِيَ رَبُّكَ إِلَى التَّحْكِيلَ أَنَّ الْجِنَّيِ مِنَ الْجِنَّالِ يُبُوتَ وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الشَّمَرَاتِ فَاسْكُنْهُ سُبْلَ رَبَّكَ ذُلْلًا...». اثر هدایت غریزی ← آشکار، ولی منشاً و مبدأ آن پنهان از انتظار بوده است «وَأَوْحِيَ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا ...».

۳- الہام (سروش غیبی): گاه انسان پیامی را دریافت می‌دارد که منشأ آن را نمی‌داند، به ویژه در حالت اضطرار، این پیام‌های رهگشا، همان سروش غیبی است که از پشت پرده ظاهر شده و به مدد انسان می‌آید. درباره مادر موسی(ع): «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَمَّا مُوسَى أَنَّ أَرْضِيَعِيهِ فَإِذَا خَفْتَ عَلَيْهِ فَأَقْلَقِيهِ فِي الْيَمِّ وَ لَا تَخَافِي وَ لَا تَحْرِزِي إِنَّ رَادُوهَ إِلَيْكَ وَ جَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ» و «وَ لَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَمْكَ مَا يُوحَى أَنِ اقْدِرْفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْدِرْفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلَيْلِقْهُ الْيَمِّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوُّهُ لِيَ وَ عَدُوُّهُ لَهُ وَ الْقَيْثَ عَلَيْكَ مَحْجَةً مِنِي وَ لِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي إِذْ تَمْشِي أَخْتَكَ فَقُتُولُ هَلْ أَدْكُمْ عَلَى مَنْ يَكْنِلُهُ فَرَجْعَنَا إِلَيْهِ أَمْكَ كَيْ تَقْرَأَ عَيْنِهَا وَ لَا تَحْرِزَنَ...». قرآن وحی را به معنای وسوشهای شیطان نیز به کار برده است «وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُواً شَيَاطِينَ الْإِنْسَ وَ الْجِنِّ يُوَحِي بَعْضُهُمُ إِلَيْهِ بَعْضِ زُحْرَفَ الْقُتُولِ غُزْرَوْا...» و «وَ إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيَوْحُونَ إِلَيْ أَوْلَيَاهُمْ لِيَجَادِلُوكُمْ»؛ این وحی شیطانی همان است که در سوره ناس آمده: «مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ، الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ، مِنَ الْحِنَّةِ وَ النَّاسِ».

۴- وحی رسالی: شاخصه نبوت است و در قرآن بیش از هفتاد بار از آن یاد شده است: «وَ كَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أَمَّ الْقُرْيَ وَ مَنْ حَوْلَهَا». «نَحْنُ نُنْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ». امام حسن عسکری(ع): «إِنَّ اللَّهَ وَجَدَ قَلْبَ مُحَمَّدٍ أَفْضَلَ الْقُلُوبِ وَ أَوْعَاهَا فَاخْتَارَهُ لِبَيْتِهِ...».

اشاره حدیث → برای دریافت وحی افزایش آگاهی و آمادگی برای پذیرا شدن پیام آسمانی مهم است. پیامبر(ص): «وَ لَا يَمْثُلُ اللَّهُ نَبِيًّا وَ لَا رَسُولًا حَتَّى يَسْتَكْمِلَ الْعَقْلُ وَ يَكُونَ عَقْلُهُ أَفْضَلُ مِنْ جَمِيعِ عُقُولِ أَمْتَهِ». صدر الدین شیرازی: پیش از آن که ظاهر پیامبر(ص) به نبوت آراسته گردد، باطن او حقیقت نبوت را دریافت کرده بود. پیامبر نخست سفر از خلق به حق را آغاز کرد و پس از وصول به حق، سفری از جانب حق و همراه با حق به سوی خلق بازگشت.

وحی چیزی نیست جز آگاهی باطن که بر اثر سروش غیبی انجام می‌گیرد: «فُلْ مَنْ كَانَ عَدُواً لِجَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ يِإِذْنِ اللَّهِ...»؛ «نَزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ».

۱ «خداؤند، قلب و روان پیامبر را بهترین و پذیراترین قلب‌ها یافت و آن‌گاه او را برای نبوت برگزید».

۲ «خداؤند، پیامبری برینانگیخت، مگر آن که عقل (خرد و اندیشه) خود را به کمال رساننده باشد و خرد او از خرد تمام امتش برتر باشد».